

ВПЛИВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА ПРИНЦИП РІВНОПРАВНОСТІ ТА ЗМАГАЛЬНОСТІ СТОРІН У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Парасюк М.В.,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільного права та процесу

Інституту права, психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»

ORCID: 0000-0001-8600-5264

Парасюк М.В. Вплив штучного інтелекту на принцип рівноправності та змагальності сторін у цивільному процесі.

Стаття присвячена дослідженню із застосуванням комплексного системного аналізу впливу штучного інтелекту на принцип рівноправності та змагальності сторін у цивільному процесі. Зазначено, що науково-технологічний прогрес відкрив людству пізнання нових можливостей штучного інтелекту та «проникнення» останнього у всі сфери суспільного життя. Об'єктом дослідження є сукупність суспільних відносин, що складаються у сфері правового регулювання використання штучного інтелекту у цивільному процесі. Предметом є теоретичні положення про штучний інтелект, особливості використання у цивільному процесі. У методологічну основу роботи покладено загальнонаукові методи: індукція, синтез, порівняльно-правовий метод, метод критичного аналізу; приватно-правові методи: порівняльно-правовий, правового моделювання та інші. Поява штучного інтелекту породжує низку проблем загального та спеціального характеру. Сьогодні на рівні чинного цивільного законодавства України та нормативно-правових актів Європейського Союзу недостатньо правових норм які б належно врегулювали суспільні відносини, що пов'язані з штучним інтелектом. Вказано, що використання штучного інтелекту може прискорити процеси судочинства, покращити доступ до правосуддя та зменшити вплив людського фактору на судові рішення. Розглянуто сучасні тенденції, проблеми та перспективи, пов'язані з використанням штучного інтелекту в правовій системі. Аналізуються юридичні, етичні та соціальні аспекти залучення штучного інтелекту в цивільний процес. Звернута увага на потенційні ризики використання штучного інтелекту в цивільному процесі. Проведення за категоріями справ, де ключовим моментом для ухвалення рішення є перевірка дотримання формальних вимог, займає у суддів значну кількість часу, що впливає на якість розгляду інших категорій справ. Це потребують глибокого аналізу фактичних та юридичних обставин, тому дуже актуальним є розгляд питань, пов'язаних із можливістю застосування штучного інтелекту. У статті пропонують рекомендації для подальшого розвитку технології штучного інтелекту в цивільному процесі.

Ключові слова: електронні документи, Європейський суд з прав людини, інформаційна безпека, принципи права, процесуальна форма, судова практика.

Parasyuk M.V. The impact of artificial intelligence on the principle of equality and adversarial nature of the parties in civil proceedings.

The article is devoted to the study using a comprehensive system analysis of the impact of artificial intelligence on the principle of equality and adversarial nature of the parties in civil proceedings. It is noted that scientific and technological progress has opened up to humanity the knowledge of new possibilities of artificial intelligence and the «penetration» of the latter into all spheres of social life. The object of the study is the set of social relations that develop in the sphere of legal regulation of the use of artificial intelligence in civil proceedings. The subject is theoretical provisions on artificial intelligence, features of its use in civil proceedings. The methodological basis of the work is laid down by general scientific methods: induction, synthesis, comparative law method, method of critical analysis; private law methods: comparative law, legal modeling and others. The emergence of artificial intelligence gives rise to a number of problems of a general and special nature. Today, at the level of the current civil legislation of Ukraine and the regulatory legal acts of the European Union, there are not enough legal norms that would properly regulate social relations related to artificial intelligence. It is indicated that the use of artificial intelligence can speed up judicial processes, improve access to justice and reduce the influence of the human factor on judicial decisions. Current trends, problems and prospects related to the use of artificial intelligence in the legal system are considered. The legal, ethical and social aspects of involving artificial intelligence in

civil proceedings are analyzed. Attention is drawn to the potential risks of using artificial intelligence in civil proceedings. Proceedings by category of cases, where the key point for making a decision is checking compliance with formal requirements, take up a significant amount of time for judges, which affects the quality of consideration of other categories of cases. This requires a deep analysis of factual and legal circumstances, therefore, the consideration of issues related to the possibility of using artificial intelligence is very relevant. The article offers recommendations for the further development of artificial intelligence technology in civil proceedings.

Key words: electronic documents, European Court of Human Rights, information security, principles of law, procedural form, case law.

Постановка проблеми. Відміною рисою сучасного розвитку суспільних відносин є цифровізація, яка є процесом розвитку та впровадження цифрових технологій у різні сфери життєдіяльності суспільства основою ривка вперед для всього людства у своєму розвитку і спрямована на оптимізацію управлінських та виробничих процесів. Розробка нових і вдосконалення існуючих технологічних рішень у галузі штучного інтелекту є пріоритетним напрямом державної політики. Розвиток штучного інтелекту створює окремий напрям теоретико-правових досліджень, що обумовлено виникненням нових проблемних питань, пов'язаних з правовим регулюванням суспільних відносин у сфері, що розглядається. Серед них привертають увагу виявлення напрямів і ризиків застосування штучного інтелекту у правовій сфері та визначення підходу до правового регулювання суспільних відносин у сфері штучного інтелекту, його концептуальних засад.

Мета дослідження – визначення впливу штучного інтелекту на принцип рівноправності та змагальності сторін у цивільному процесі.

Стан опрацювання проблематики. Питання штучного інтелекту в праві досліджували вчені: О.А. Баранов, О.І. Зозуляк, Ю.М. Капіца, О.В. Кохановська, Є.О. Мічурін, Г.О. Ульянова, Є.О. Харитонов, О.І. Харитонova та іншими. Європейська інтеграція України ставить завдання адаптації законодавства, що визначає напрями наукових досліджень.

Виклад основного матеріалу. При розгляді та вирішенні цивільних справ суд здійснює захист порушених прав, свобод та охоронюваних законом інтересів фізичних і юридичних осіб. інструментом захисту індивідуальних прав та охоронюваних законом інтересів сторін, що сперечаються, виступає судові рішення, що виражає владну волю держави, яка набуває значення обов'язкової для всіх державних органів, посадових осіб з моменту набрання законної сили. Головна змістовна складова судового процесу визначається дією принципу змагальності, який розкривається через положення, що суб'єкти процесу за своєю ініціативою подають відомості про факти, що мають зв'язок із виникненням, застосуванням або припиненням права. Судове змагання можливе лише тоді, коли учасники наділені рівними правовими можливостями для захисту прав та інтересів, несуть рівні процесуальні обов'язки, невиконання яких передбачає однакові заходи процесуальної відповідальності.

В умовах розвитку інформаційних технологій вирішити проблему реалізації принципів рівноправності та змагальності сторін у цивільному процесі можливо за рахунок використання технологій штучного інтелекту. Переважна більшість дефініцій штучного інтелекту конструюються на технічних ознаках, формуючи відповідний підхід до розуміння даного явища [1, с. 410]. Перспективи використання штучного інтелекту в юридичній сфері вимагають нового підходу – юридичного.

Застосування елементів штучного інтелекту в судочинстві не повинно порушувати право на справедливий судовий розгляд, який передбачає наявність рівноправності сторін та забезпечення змагальності процесу. Змагальність та рівноправність сторін лежать в основі здійснення судочинства. Цивільний процесуальний кодекс України (далі – ЦПК України) не проводить розмежування між двома досліджуваними принципами, закріплюючи основи дотримання одночасно обох принципів (ч. 1 і 2 ст. 13 ЦПК України) – роз'яснення судом процесуальних прав сторін і сприяння їх реалізації; створення судом умов максимально повного встановлення обставин, мають значення для справи; створення умов правильного застосування законів [2].

Згідно ЦПК України, змагальність та рівноправність сторін у контексті провадження у наглядній інстанції прямо згадуються як єдиний принцип. В арбітражному судочинстві ситуація дещо інакше. Принцип рівноправності сторін орієнтований на наявність однакових умов у обох сторін, тобто відсутність дисбалансу процесуальних засобів відстоювання правової позиції; тоді як принцип змагальності має на меті забезпечити можливість ефективно боротися з іншою стороною, тобто ефективно застосувати процесуальні засоби, які надані сторонам принципом рівноправності.

Рівноправність сторін надає однакові можливості для участі у судовому процесі, а змагальність задає форму реалізації можливостей, дозволяючи досягти мети судочинства, наприклад, правильне встановлення фактичних обставин.

Прикладом застосування принципу рівноправності сторін у судовій практиці є визнання відновлення процесуального терміну. Суди іноді додатково вказують, що в іншому випадку перегляд судових актів міг би бути довільним та необмеженим за часом.

Надання однієї зі сторін права оскаржувати судові акти після завершення, встановленого для процесуального терміну без поважних причин, ставило б іншу сторону в менш вигідне становище, тобто створювався дисбаланс прав, що є у сторін. Нині, можна назвати високу поширеність посилок порушення принципу рівноправності у скаргах на судові акти.

Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) два досліджувані принципи розглядає як самостійні, проте виділяє, що вони є складовою принципу права на справедливий судовий суд. Визначення змагальності процесу, стосовно кримінального судочинства, в актах ЄСПЛ можна зустріти у дуже вузькому розумінні, що змагальний процес передбачає наявність в обох сторін можливості знати та коментувати докази та докази іншої сторони (ч. 2 ст. 22 Кримінального процесуального кодексу України [3]).

У континентальній системі права йдеться про неможливість урахування суддею тих доказів, які не були надані для обговорення сторін, тоді як в англійському праві рішення судді будується на усних виступи сторін, які автоматично перетворюються на дебати. У міжнародному комерційному арбітражі змагальність будується на доступі до доказів для можливості коментувати їх, що вимагає попередньої комунікації всіх документів протилежній стороні. Рівність сторін у практиці ЄСПЛ передбачає, що кожна зі сторін повинна мати розумну можливість представляти свою позицію, включаючи докази, у таких умовах, які не ставлять одну зі сторін у значно менш вигідне становище порівняно з іншою стороною [4].

У науковій літературі обґрунтовано підкреслюється, що рівність сторін не дає гарантію реалізації конкретних прав (наприклад, бути заслуханим), а лише забезпечує, щоб рівень реалізації прав був однаковим (наприклад, якщо одну сторону заслухали, то ця можливість має бути надано й іншій стороні) [5].

Принципи рівноправності сторін та змагальності є важливими елементами справедливого судового розгляду. Перший з них спрямований на наявність у сторін рівного набору механізмів відстоювання своєї правової позиції, тоді як принцип змагальності орієнтований на забезпечення реальної можливості відстоювання правової позиції, в тому числі за рахунок можливості спростовувати доводи процесуального опонента, про які сторона дізналася заздалегідь. Проблематика дотримання досліджуваних принципів відрізнятиметься залежно від способу використання технологій штучного інтелекту у судовій діяльності.

Відповідність систем штучного інтелекту, що надає технічну допомогу, принципам рівноправності та змагальності [6]. Спочатку розглянемо першу із категорій – системи штучного інтелекту, які надають технічну допомогу суддям, не пов'язану з правовою оцінкою доказів. Такі системи зможуть розшифровувати аудіозаписи, робити стенограму, аналізувати однотипні докази у матеріалах справи тощо.

У сфері аналізу судової практики штучний інтелект такого типу може визначати чи не є скасованим судовий акт, на який дано посилання стороною у процесуальному документі. З погляду рівноправності сторін, юридичних проблем немає, сторони вправі представити аргументи, які отримують оцінку системою штучного інтелекту. Відступом від цього принципу було, наприклад, встановлення перевірки системою штучного інтелекту актуальності наведеної судової практики щодо позовних заяв, тоді як відклик на позовну заяву перевірці не підлягав. У наказному провадженні такої проблеми, не виникає, оскільки заперечення боржника щодо виконання судового наказу (ст. 161 ЦПК України) підлягають задоволенню незалежно від коректності та наявності аргументації, тому перевірка системою штучного інтелекту заяви про видачу судового наказу рівноправність сторін не порушить.

Принцип змагальності в окремих випадках може бути порушений застосуванням системи штучного інтелекту – технічних помічників. Це буде актуально на стадії зростання довіри суддів до висновків таких систем штучного інтелекту. Приклад такого порушення може бути пов'язаний з перевіркою системою штучного інтелекту доказів, що надійшли в електронній формі. Сторони мали рівне право подати документи в друкованій або електронній формі, але оцінку штучного інтелекту отримали документи, які надійшли онлайн.

Наріжний фактор роботи подібних систем штучного інтелекту – наявність права сторін надати міркування щодо висновків штучного інтелекту. Уявімо, що сторони не мають такого права сперечатися з висновками штучного інтелекту. Подібних прикладів технічних помилок можна змодельовувати безліч, але позбавлення сторін права давати коментарі щодо висновків штучного інтелекту було недоцільним. Було недоцільним тримати в таємниці від учасників процесу результати судової експертизи.

Враховуючи, що суд у судженнях ніяк не пов'язаний з результатами аналізу доказів системою штучного інтелекту, є логічним, щоб висновки штучного інтелекту ставали доступними сторонам до прийняття судом рішення. Таке розкриття результатів роботи штучного інтелекту з можливістю подання зауважень, за аналогією зауважень на протокол судового засідання – (ст. 249 ЦПК України) позитивно впливало на змагальність судового процесу. Це сприяло завданню щодо правильного та справедливого вирішення справи, оскільки дозволяло мінімізувати негативні наслідки можливої технічної помилки штучного інтелекту. Право надання зауважень на висновок штучного інтелекту має бути гарантоване обом сторонам.

Відступом від принципу рівноправності сторін було надання такого права, наприклад, лише особі, яка подає документ до суду, або, навпаки, лише його опоненту. Якщо сторонам надаються рівні можливості для подання документів, які будуть перевірені системою штучного інтелекту, якщо обидві сторони зможуть надати заперечення щодо висновків штучного інтелекту, то принцип рівноправності не постраждає, а принцип змагальності буде реалізовано більшою мірою, ніж без штучного інтелекту, оскільки об'ємний масив документів може бути ефективно оброблений і обговорений у судовому процесі.

Змагальність процесу частково буде втрачатися, у тому числі через неможливість сприйняття системою штучного інтелекту різних паравербальних засобів комунікації, міміки, жестикуляції, які мають значення у звичному судочинстві. Цей недолік характерний для відносно простих у розробці систем штучного інтелекту, тоді як більш технологічні системи зможуть визначати брехню людини з більшою ефективністю, ніж це роблять люди.

Перші системи судового штучного інтелекту будуть поступатися ступенем реалізації змагальності через неможливість надання суду пояснень в усній формі. Цей недолік не тільки буде усунений у більш технологічних системах штучного інтелекту, але він властивий письмовому процесу (наказному та спрощеному провадженню).

Інший приклад, коли може постраждати рівноправність сторін, пов'язаний із різними способами подання документів до суду: в електронному чи паперовому вигляді. Враховуючи однакову юридичну силу цих двох способів, за винятком необхідності кваліфікованого електронного підпису при електронній подачі для низки клопотань, пов'язаних із заходами забезпечення [7].

Позбавлення права подання документів у традиційній формі стало би дуже радикальною зміною судового процесу. Електронна подача документів обома сторонами спростила роботу штучного інтелекту, могла підвищити доступність правосуддя для фізичних і юридичних осіб за допомогою зрозумілої та юридично вивіреної форми, що підміняє процесуальний документ.

Питання у тому, чи варто обмежувати право сторін на подання документів лише електронною формою. Однак із цього випливатиме інше питання. Якщо правова позиція повинна подаватися у електронному вигляді, то чи потрібно вводити додаткове обмеження, що має заповнюватися саме Інтернет-форма чи допустимо дозволити сторонам подавати документи в електронному вигляді за своїм шаблоном (наприклад, за шаблоном, що існує для типових справ).

Говорячи про перше питання, кожне із рішень проблеми матиме недоліки. Якщо заборонити паперову подачу, то порушиться рівноправність сторін – для осіб, які не мають комп'ютерів або доступу до Інтернету. Якщо дозволити, виникає додаткове фінансове навантаження на судову систему. Знадобляться додаткові працівники апарату суду, які будуть переводити документи у цифровий формат або потрібно ускладнити систему штучного інтелекту для сприйняття цих документів.

Зіткнення принципів рівноправності сторін і змагальності у разі застосування технологій штучного інтелекту з такими основами судового процесу, як принцип процесуальної економії, потребує окремого дослідження, де мають бути спроби знайти найбільш збалансовані рішення. Рівноправність сторін у разі впровадження штучного інтелекту виявиться порушеною, якщо буде введено обмеження форми подання документів.

Для кожної конкретної системи штучного інтелекту потрібно буде виявляти найбільш оптимальне вирішення цих проблем, з урахуванням ряду факторів: категорії справ, типових учасників таких категорій справ і інших. Крім прагнення дотримання принципу рівноправності необхідно одночасно уникати створення умов зловживання правом, зокрема з допомогою методів економічного аналізу права [8].

При впровадженні штучного інтелекту слід шукати найбільш збалансовані рішення, що враховують інтереси обох сторін. Зокрема, потрібно виважено підходити до таких ідей, як законодавче закріплення права сторін обирати між дистанційним і очним способом взаємодії із судом.

Пропозиція, що зустрічалася в науці, наділити обидві сторони спрощеного судочинства правом переходу в ординарну процедуру розгляду спору обґрунтовано зустріло критику, оскільки не враховувало наявний інтерес відповідача затягнути розгляд справи. Доказ про те, що у сторін мають

бути рівні права на вибір між процедурою з штучним інтелектом та розглядом спору суддею-людиною, має отримати всебічну оцінку з урахуванням конкретної сфери застосування штучного інтелекту.

З метою забезпечення незалежності суду необхідно закріпити у процесуальних кодексах або у спеціальному законі про застосування систем штучного інтелекту у судовій сфері дві додаткові гарантії інформаційної безпеки [9]. По-перше, має забезпечувати захищеність інформації від незаконного втручання з боку осіб, які можуть мати доступ до систем штучного інтелекту. По-друге, має гарантуватися захищеність систем штучного інтелекту від несанкціонованої зміни алгоритму, перегляд якого можливий лише за рішенням кількох компетентних суб'єктів, які мають інтереси, що не збігаються (представники суддівських органів, адвокатської спільноти, вчені, правозахисні організації тощо).

Штучний інтелект може функціонувати у процесуальній формі, встановленої у ст. 247 ЦПК України для спрощеного судочинства. Змагальність процесу у такому разі не зникне, оскільки штучний інтелект надаватиме сторонам можливість викласти докази. Доцільно передбачити право на перехід із процедури розгляду спору з штучного інтелекту у звичайний процес із людиною суддею, якщо сторони мають необхідність заявити клопотання про залучення свідка, врегулювання спору за участю судді.

Є. Якубівський зазначає, що зроблені на теоретичному рівні спроби трактування штучного інтелекту чи роботів, наділених штучним інтелектом, в якості суб'єктів, еквівалентних фізичній особі, як квазі-юридичних осіб, видаються необґрунтованими. Об'єкти, згенеровані штучним інтелектом, можуть бути віднесені до об'єктів права інтелектуальної власності, де їх правова охорона повинна забезпечуватися правом особливого роду [10, с. 360].

М. Ковалів і М. Сидор пишуть, що судова цифрова платформа, у тому числі система штучного інтелекту, є способом реалізації функцій судової влади у цифровому середовищі. Уявлення про судову технологічну платформу включає організаційні, функціональні та технологічні аспекти [11, с. 40].

Правовий режим штучного інтелекту – особливий порядок регулювання відносин у сфері його впровадження та використання, що полягає у досягненні правового компромісу у вигляді поєднання юридичних засобів, балансу інтересів між фізичними, юридичними особами та органами публічної влади. Для використання програмно-апаратних комплексів штучного інтелекту у цивільному судочинстві є необхідним створення типових правових режимів, які повинні включати нормативні положення про: характеристики програмно-апаратних комплексів; принципи функціонування; права, обов'язки та відповідальність суб'єктів, що забезпечують функціонування; гарантії прав фізичних і юридичних осіб у разі неналежного функціонування.

Висновки. Впровадження елементів штучного інтелекту у судовий процес як технічний помічник судді та як частково підмінює суддю не може спричинити порушення принципів рівноправності сторін і змагальності. Однак деякі зміни, пов'язані з впровадженням штучного інтелекту, можуть спричинити порушення цих принципів: наприклад, рівноправність сторін може виявитися не дотриманою, якщо для зручності роботи штучного інтелекту буде введено обмеження, що передбачає подання правової позиції до суду виключно в електронній формі. Водночас застосування штучного інтелекту під час відправлення правосуддя може призвести до більшої змагальності, якщо результати аналізу доказів за допомогою штучного інтелекту будуть доступні для коментування сторонами під час судового розгляду. Основні напрями використання штучного інтелекту у цивільному судочинстві: підготовка проектів нормативних правових актів; виявлення обставин, що утворюють предмет експертиз проектів нормативно-правових актів; розшук осіб; юридична кваліфікація; збирання, перевірка і оцінка доказів, необхідних для формування судового рішення суддею-людиною; нормативно-правова підтримка прийняття правозастосовних рішень; перевірка судових рішень на наявності помилок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ковалів М.В., Єсімов С.С., Ярема О.Г. Інформаційне право України: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 416 с.
2. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1816-IV. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1618-15>.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/4651-17/conv>.
4. Посібник зі статті 6 Європейської конвенції з прав і свобод людини. Право на справедливий суд (цивільна частина). Європейський Суд з прав людини. URL. https://ks.echr.coe.int/documents /d/echr-ks/guide_art_6_civil_ukr.

5. Грушицький А. Принципи права та їх застосування у практиці Верховного Суду (цивільна юрисдикція). Верховний Суд. 19.04.2024 р. URL. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/Prezent_Prinsip_19_04_24.pdf.
6. Берназюк Я. Технології штучного інтелекту в правосудді: міжнародні стандарти регулювання. Верховний Суд. 05.11.2024 р. URL. https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/prezentacii_2024/105_AI_internation_standarts_bernaziuk.pdf.
7. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги: Закон України від 05.10.2017 р. № 2155-VIII. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2155-19>.
8. Тимошенко І.В. Дослідницька програма економічного аналізу освітнього права. *Економічна теорія та право*. 2015. № 2 (21). С. 110–121.
9. Yesimov, S., & Borovikova, V. Methodological foundations of information security research. *Social & Legal Studios*. 2023. № 6 (1). P. 49–55.
10. Якубівський І.Є. Цивільно-правовий режим об'єктів, згенерованих штучним інтелектом. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія право*. 2024. Випуск 82: частина 1. С. 355–361.
11. Ковалів М.В., Сидор М.Я. Реалізація адміністративного судочинства на основі цифрової платформи. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*, 2024. Випуск 2. С. 36–41.